

Büyük Britanya'nın Avrupa Birliği İle İlişkisi ve Brexit
Great Britain's Relationship Between European Union and Brexit**Mehmet Soytürk¹****ÖZ**

Büyük Britanya'da yapılan Brexit halk oylamasından çıkan birlikten ayrılma yönündeki karar, Avrupa Birliği kamuoyu ve siyasilerinde çok etkisi yaratmış olsa bile, üye ülkeler Britanya halkının iradesine saygı duyulması gerektiği bilincine sahiptir. Üye olduğu tarihten itibaren Büyük Britanya'nın Avrupa Birliği'nin siyasi ve ekonomik olarak en önemli ülkelerinden biri olduğu naşikâr bir durumdur. Büyük Britanya'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan Avrupa Birliği'ne giden yolda nasıl bir tavır sergilediğini ve bu süreçte nasıl bir rol üstlendiğini bu makale ile inceleyip analiz etmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda Büyük Britanya'da nasıl ve neden böyle bir halk oylamasına ihtiyaç duyulduğunu, siyasi sebepleri ile beraber ortaya koyarak yakın dönemde meydana gelebilecek siyasi ve ekonomik gelişmelere işaret etmek makalenin amaçlarından biridir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Büyük Britanya, Brexit**ABSTRACT**

Despite the fact that the result of the Brexit referendum shocked the member states of European Union, they know that they should be respectful of the decision of Britain's citizens. It is obvious that, the United Kingdom was the one of the most important members during its membership both politically and economically. In this study, the role of the United Kingdom throughout the progress from the European Economic Community to European Union is analyzed. Another aim of this study is to examine the political reasons of the referendum and to point out the political and economic results of it that will occur in the near future.

Keywords: European Union, Great Britain, Brexit

¹ Yrd.Doç.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi Bölümü,
mehmetsoyturk@ktu.edu.tr

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı'nın Avrupa kıtasındaki bırakmış olduğu olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için ve bu kıtanın refah seviyesini yükseltebilmek için birçok fikir ortaya atılmıştır. Bunlar en çok kabul göreni mutlaka 1950 yıllardan hayata geçirilecek olan *Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı* (Woyke, 1989, s. 29) olacaktır. Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı'na giden yolda en çok çabayı gösteren ülke şüphesiz Fransa'dır.

Fransa'da ilk önce sanayici ve aynı zamanda Milletler Cemiyeti'nde genel sekreter yardımcılığı görevinden bulunan Jean Monnet tarafından ortaya atılan Avrupa'da bir federasyonun (Reçber, 2013, s. 17) kurulması fikri daha sonraki yıllarda Fransa Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunan Robert Schuman. Robert Schuman'ın hazırlamış olduğu taslak daha sonra tarihe "Schuman-Planı" (Reçber, 2013, s.17) olarak geçecektir ve Avrupa Kömür Çelik Teşkilatının temelinde bu planla beraber atılmış olundu.

Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı'nın kurulmasıyla ilk kez bir uluslararası yapı Avrupa kıtasında gerçekleştirilmiş oldu (Woyke, 1984, s. 22). Kurucu üyeler olan Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Belçika, Hollanda ve daha sonra üye olacak olan ülkeler ulusal egemenliklerinden bir kısmını bu teşkilata devretmiş olmayı gönüllü olarak kabul etmiştir.

Bu teşkilatın hayata geçirilmesinde temel amaç kesinlikle Avrupa kıtasında barışı tesis edip tekrardan savaşların çıkmasını önlemektir. Bu amaca giden yolun başlangıcında ise Fransa ile Almanya arasında çıkabilecek olan potansiyel anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak dönemin sayılı siyasetlerinin ortak fikri idi.

Jean Monnet ile başlayan Robert Schuman ile olgunlaşan ve Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı olarak sonuçlanan bu sürece karşılık olumsuz gelişen görüşmelerde söz konusu bunlardan bir tanesi savunma ve güvenlik amacını taşıyan *Avrupa Savunma Topluluğu* Fransız meclis tarafından reddedildiği için hayata geçirilemiyor (Kuhn, 2012, s. 6). Bu dönemde yani 1950'li yıllarda olumlu bir şekilde sonuçlanan diğer bir süreç ise nükleer enerji alanında işbirliğini amaçlayan *Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu* (Tezcan, 2005, s. 6) dur .

Fransa'nın Kıta Avrupa'sında öncülük etmiş olduğu bu gelişmelere Büyük Britanya dahil olmak istememiştir. Büyük Britanya'da 1948'den 1951 yılları arasındaki dönemde iktidarda olan İşçi Partisi'nin Avrupa'ya karşı olan tutumu kesinlikle olumsuz değildi. Avrupa'nın dağılmasından değil birleşmesinden yana tavır ortaya koydukları fakat kendilerinin ise bu gelişmelere dahil olmak istemedikleri bir dönemdir.

Dışişleri Bakanı Anthony Bevin'in bu dönemde Amerika Birleşik Devletlerinden bağımsız ve Sovyetler Birliğine karşı güvenli bir Avrupa oluşturulması için oldukça aktif bir tavır sergilemiştir. Aynı zamanda da Birleşik Krallığın hükümeti Amerika Birleşik Devletleri'nin II. Dünya Savaşı'ndan sonra uygulamaya koyduğu Marshall Planı'nın hayata geçirilmesinde önemli bir fonksiyona sahiptir. Kendilerine yüklemiş oldukları bu görevle beraber Brüksel Paketi'nin kurulmasında öncü bir rol üstlenmiştir ve aynı zamanda da NATO'nun kurulmasında önemli bir itici güçtür.

Büyük Britanya'nın savaş sonrasında Avrupa için hedeflerini kısaca siyasi istikrar, ekonominin düzeltilmesi ve askeri güvenlik olarak kısaca özetlenebilir. Bu hedefleri asla uluslararası bir yapıya dâhil olmadan gerçekleştirilmek istiyordu. (Kaiser, 1996, s. 27) Fransa hükümeti ise Dışişleri Bakanı Robert Schumann tarafından geliştirilmiş olunan Schumann-Planı (Schmale, 2000, s. 383) ile Avrupa'da gelişecek olan yeni oluşumların uluslararası bir yapıya sahip olabileceğini ortaya koymuştur.

1. BÜYÜK BRİTANYA VE AVRUPA

1.1. Winston Churchill'in Zürih Üniversitesindeki Konuşması

II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra 19 Eylül 1946 yılında İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in Zürih Üniversitesinde tarihe geçecek bir konuşma

gerçekleştirmiştir. Bu konuşmasında Avrupa haklarına seslenerek, onları savaşın korkularını unutup Avrupa'nın ortak mirasına sahip çıkarak birleşik bir Avrupa oluşturmaya çağırıştır. (Schulz-Forberg, 2004, s. 98) Konuşmasının devamında ise bu oluşumdan zamanı gelince bir Birleşik Avrupa Devletleri oluşturabileceği bahsetmektedir. Savaşın maddi ve manevi tahribatını henüz üzerinden atamamış Avrupa devletleri tarafından Churchill'in fikri ütopya olarak algılanmış olsa bile, Churchill bir adım daha ileri giderek Zürih Üniversitesindeki bu konuşmasında, Avrupa için tasvir edilen bu ailevi duruma ulaşabilmenin ilk adımı olarak Fransa ve Almanya arasında kalıcı barış adımları atılması gerektiğinden bahsetmektedir. (Kaiser, 1996, s. 25) Son yüzyılda üç kez birbirleriyle savaşmış olan bu iki devleti Churchill'de Avrupa'daki barışın temel faktörleri olarak kabul etmekteydi.

O dönemde henüz zayıf olan Avrupalılık hareketi için Churchill'in Zürih konuşması son derece önemli bir hal almış ve aynı zamanda da destek görevi üstlenmiştir. Bundan dolayı da Sir Winston Churchill'in bu konuşması Avrupa'daki birleşmenin temel taşlarından birisi olarak kabul edilir. Yalnız, Churchill'in konuşmasını özenle incelendiğinde olursak İngiltere'nin ve dolayısıyla da Büyük Britanya'nın Avrupalılık ve Avrupa'daki bu birleşmeye nasıl bir tavır takındığı ancak anlamış olabiliriz.

Winston Churchill Avrupa ülkelerinden bahsederken kıta Avrupası ülkelerini muhatap almaktadır. Britanya adalarındaki ülkeler, yani İngiltere, Kuzey İrlanda, İskoçya gibi Birleşik Krallığı oluşturan ülkelerden bahsetmemektedir. Churchill'e göre Kıta Avrupası ülkeleri çaba sarf etmeli ve Birleşik Avrupa'nın oluşum sürecini desteklemelidirler. Büyük Britanya için ise İngiliz Uluslar Topluluğu'nun (Commonwealth) liderlik rolünden dolayı bu kuruma olan üyelik daha önemli ve gerekli bir durum arz etmektedir. Bu konuşmasında Churchill ayrıca Amerika Birleşik Devletlerinin önemine değinerek, Avrupa'daki birleşmenin aynı zamanda da ABD ile de iyi ilişkiler içerisinde olması gerektiğinden bahsetmektedir. Sebepini ise, her iki dünya savaşında da ABD'lerinin bu savaşlara dahil olmasıyla ancak Orta Çağ'ın karanlık, zulüm ve sefaletine geri dönülmesi engellenebilmiştir (Greenwood, 1996, s. 25) diye açıklamaktadır.

Winston Churchill'in bu önemli konuşmasını gerçekleştirmeden önce yapılan genel seçimleri kaybetmiş ve Zürih'te konuşması esnasında herhangi bir siyasi görevi bulunmamaktaydı. Bu kadar açık konuşabilmesinin sebebi belki de burada yatmaktaydı. Konuşmasında Avrupa'nın geleceği ve Avrupa'daki gelişmelerin şifrelerini böylece vermiş oldu; Büyük Britanya'nın Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri ile ve aynı zamanda da Avrupa Birliği'nin Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkileri en azından belli bir dönem için Churchill'in tasarladığı şekilde şekillenecekti.

Günümüz ile Churchill'in tarihe mal olmuş konuşmasını yapmış olduğu 1946 yılını kıyasladığımızda Büyük Britanya ile AB'nin ilişkilerinde çok büyük değişiklikler olmadığını düşünebiliriz. Büyük Britanya Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinde sadece üstüne düşen görev haricinde ilişkilerin gelişmesi için çok fazla çaba sarf ettiğini iddia edemeyiz.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan genel seçimlerde Winston Churchill liderliğindeki muhafazakâr parti iktidarı rakibi Labour (İşçi) Partisi'ne devretmek zorunda kalmıştır. Londra'da kurulan yeni hükümet II. Dünya Savaşı'nın izlerini silebilmek için reformlar başlatarak refah devletinin temellerini atmaya başlayacaktı. Devletin sosyal hayata müdahalesi almış olduğu önlemler ile mümkün olabilecekti. Bunlar özellikle endüstri kollarının kamulaştırılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik durumunun yanında Büyük Britanya'daki siyasi partiler II. Dünya Savaşından önceki yelpaze ile savaştan sonrada varlıklarının koruyacaktı. Kıta Avrupası'nda siyasi partiler yelpazesi çok farklı bir durum arz etmekteydi. Hitler'in sebep olduğu II. Dünya Savaşı, kıtada hem ekonomik çöküntüye hem de siyasi partilerin siyasi arenadan kaybolmasına sebep olmuştur. Savaş'tan sonra yapılması gereken hamlelerle ilk etapta ekonominin ve siyasi partilerin yeniden yapılanması gerekmekteydi. Büyük Britanya'nın adalardan oluşması ve bununla beraber sıcak

savaşın vuku bulduğu bölgelerden uzak kalmış olması avantajlarından sadece bazılarıdır.

Büyük Britanya'ya bağlı ülkeler coğrafi olarak Kıta Avrupası'ndan ayrı oldukları için bu ve buna benzer sorunlarla çok fazla karşılaşmadılar ve savaştan önceki siyasi partilerin alt yapılarından faydalanarak yollarına devam edebildiler.

Winston Churchill'in Kıta Avrupası ülkelerinin sorunlarına anlayışlı yaklaşması ve onları bu anlamda desteklemesi ve bunun yanında da Büyük Britanya'nın çok daha farklı sorunlar ile boğuşması Avrupa'da birliğe doğru atılan adımlardan uzak kalması İngilizler açısından oldukça mantıklı bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyük Britanya'da şartlar Kıta Avrupası ülkelerinden çok farklı olunca da Büyük Britanya'nın ilgisi Avrupa'da oluşacak olan bir birlikten ziyade Commonwealth üzerinde yoğunlaşması kaçınılmaz olacaktı. (Kaiser, 1996, s. 25) Avrupa'da Birliğe doğru giden yolların taşları birer birer şekillenmeye başladığı bu dönemlerde Büyük Britanya'nın yüzü yukarıda bahsedilen sebeplerden dolayı Commonwealth'e doğru yönelmiş durumdaydı.

Commonwealth'in Büyük Britanya açısından önemi sadece siyasi olarak sınırlı değildi, aynı zamanda da son derece önemli bir ekonomik öneme haizdi. Büyük Britanya'nın ticaretinin büyük bölümü Commonwealth'e üye ülkelerde gerçekleştiriliyordu. II. Dünya Savaşı'nın kıta Avrupası'nda bırakmış olduğu ekonomik tahribattan dolayı da Büyük Britanya için Commonwealth'in ekonomik değeri ve ticaret hacminin öneminde herhangi bir değişiklik olacak gibi gözüküyordu. 1951 ile 1955 yılları arasında tekrar Başbakan olan Winston Churchill kendisinden önceki hükümetin tutumuna sadık kalarak daha önce kendi fikri olan Avrupa'daki birleşmenin aslında kıta Avrupası ülkelerinin görevi olduğunu yinelemiştir.

Bütün bu gelişmeler gerçekleşirken Churchill'in atmış olduğu bir adım daha sonraki yıllarda nasıl bir anlam taşıdığı daha da bariz bir şekilde karşımıza çıkacaktır. Winston Churchill 1954 yılında Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı ile Konsültasyon Antlaşması gerçekleştirmiş ve bununla beraberde bu teşkilatın diğer sorumluluklarına dahil olmamıştır. (Kaiser, 1996, s. 26) Büyük Britanya Avrupa Kömür Çelik Teşkilatına dâhil olarak egemenliğinden herhangi bir ödün vermesi o zaman için düşünülecek bir durum değildi.

Bu yıllarda Churchill'in asıl düşü İngilizce konuşan ülkelerle ticaret ve ekonomik işbirliğini arttırmak olduğu ifade edilebilir. Churchill aynı zamanda da ABD'nin Avrupa'da aktif bir şekilde rol almasının taraftarıydı ve bundan dolayı oluşacak bütün oluşumlar ile ABD'nin sıkı işbirliğine girmesi teşvik ediyordu. Dolayısıyla, NATO ile beraber askeri alanda işbirliğine gidilmesini aynı şekilde sürekli destekler bir tutum içerisinde olduğunu görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ile bu şekilde sıkı bir siyasi, ekonomik ve askeri alanda işbirliğine girmektedir. Büyük Britanya'nın Avrupa kıtasına karşı ve bununla beraber bu kıta da oluşabilecek olan her hangi bir oluşuma karşı olan tutumun tabii ki kendilerince açıklayıcı sebepleri vardır. Bu sebepleri ise şu şekilde sıralayabiliriz; kıta Avrupası ülkelerinin zayıflığı, Commonwealth ülkelerinin pazarı ve kendi kolonilerinin alternatif olarak hazır bulunmasıdır.

2. BÜYÜK BRİTANYA'NIN AVRUPA EKONOMİK TOPLUĞUNA GİDEN YOLUNDA FRANSA'NIN ROLÜ

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Büyük Britanya ile Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik ve siyasi ilişkilerinin derinleşerek ilerliyor olması Fransa nezdinde çok olumlu karşılanan bir durum değildi. Fransa ve Büyük Britanya Süveyş Kanalı Krizi'nde (Brückler, 2016, s. 118) ortak bir dış politika izleyerek Mısır'a karşı ortak askeri müdahaleye kalkışmış olsa da Fransa'nın bu bakış açısının değişmesine yeterli olmamıştır.

Süveyş Kanalı Krizi'nde aynı safta yer almış olmalarına rağmen, Büyük Britanya ve ABD'nin ortak yönlerinin gerektiğinden çok fazla olması nedeni ile Fransa, Büyük Britanya'nın 1961 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na yapmış

olduğu üyelik başvurusunu olumsuz değerlendirmiştir.(Brüggemeier, 2010, s. 267) Büyük Britanya'nın Kıta Avrupası'nda gelişen bu ekonomik iş birliğine yapmış olduğu ilk başvurunun Fransa tarafından veto edilmesinin en önemli sebebi ABD ile olan yakın ilişkileri sebep olmuştur. Büyük Britanya'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na dâhil olmak istemesi ve aynı zamanda da ABD ile olan yakın ilişkilerinde ısrar etmesi Fransa için kabul edilecek bir durum değildi.

1957 yılında Kıta Avrupası'nda ve Kıta Avrupası ülkeleri arasında kurulmuş olan Avrupa Ekonomik Topluluğu, aslında tam olarak Birleşik Krallığı'nın istediği tarzda bir oluşumdu Dönemin Büyük Britanya hükümeti kurulmuş olan topluluğun ekonomik gelişmelerinin olumsuz olacağı beklentileri hakimdi, sebebi ise üye ülkelerinin ekonomileri yeterince güçlü değildi ve bu durumda ekonomik gelişmeleri olumsuz etkileyeceği yönündeydi.

Yıl 1961'e geldiğinde Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerinin ekonomileri bu topluluk sayesinde Büyük Britanya'nın beklentilerinin aksine bir gelişme göstermiş olması Büyük Britanya'nın fikrinin değişmesine vesile olmuştur. Diğer bir önemli etmede Avrupa Ekonomik Topluluğu ile yapılan ticaretin bu yıllarda artarak Commonwealth ülkeleri olan Avustralya ve Yeni Zelanda ile yapılan ticaretin boyutlarını aşmış olması gelmektedir. Topluluğa üye ülkelerin göstermiş olduğu olumlu ekonomik performans ve bu ülkelerle artan ticaret hacminin dönemin hükümetinin fikrinin değişmesine vesile olmuş ve Krallığın gelişen bu ekonomik topluluğa başvurmasına sebep olmuştur. (Brüggemeier, 2010, s. 267)

Büyük Britanya'nın Avrupa Ekonomik Topluluğuna yapmış olduğu üyelik başvurusu özellikle Fransa'nın De Gaulle hükümeti tarafından veto edilince üyelik başvurusu olumsuz sonuçlanmıştır. De Gaulle liderliğindeki Fransa henüz Büyük Britanya'nın tam anlamıyla Amerika Birleşik Devletleri'nden bağımsız hareket etmediğini düşünüyor ve şüphe ile yaklaşarak güvenmiyordu. Cumhurbaşkanı De Gaulle Büyük Britanya'yı bir "truva atı" gibi gördüğünü ve ABD'nin bu devlet üzerinden Avrupa'daki emellerini gerçekleştirebilir endişesini taşımaktaydı. (Woyke, 1989, s. 36) Fransa bu yıllardan itibaren ABD'den bağımsız bir askeri oluşum fikrini benimsemiş, kendi nükleer enerji ve nükleer silah programlarını geliştirme fikrine sıcak bakmıştır. Büyük Britanya ise II. Dünya Savaşı'ndan sonra, dünya siyasi ve askeri tarihine iyice yerleşmeye başlayarak tamamen lider ülke haline gelen ABD ile ortak harekette menfaatini gördüğü için oldukça yakın ilişki içerisindeydi.

Winston Churchill Büyük Britanya hükümetinin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na yapılan başvuruyu veto ederek dahiliyetine engel olunca 1963 yılında "Şayet Britanya gerçekten dışlanacak olursa Avrupa'nın geleceğini oldukça karanlık görmektedir" (Brüggemeier, 2014, s.69) diye ifade etmiştir.

Fransa daha sonraki yıllarda Büyük Britanya'nın yapmış olduğu ikinci üyelik başvurusunu da aynı şekilde veto ederek Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye olmasında engel teşkil edecekti. Fransa'nın Büyük Britanya hakkındaki AET'na üyelik konusundaki olumsuz yaklaşımının değişmesinde dolaylı da olsa 68 kuşağının payı olduğu açıktır.(Schmale, 2000, s. 366) Yıl 1968'e geldiğinde Fransa'daki gösteriler iyice artacak ve De Gaulle hükümetin sokaklardan gelen bu tepkiye karşı koyamayacağına idrak ederek istifa edecektir. Ne kadarda öğrencilerin birinci hedefi De Gaulle'in Büyük Britanya politikası olmasa bile, iktidarın kaybedilmesi Birleşik Krallığın daha sonraki yıllarda AET'ye girebilmesine yol açacaktı.

De Gaulle'den sonra iktidara gelen Georges Pompidou'un Büyük Britanya'nın üyeliği konusunda farklı bir yaklaşım sergilemesi sonucu harekete geçen Büyük Britanya dönem Başbakanı Edward Heath 1973 (Sturm, 1991, s. 278) yılında ülkenin üyeliğe kabul edilmesini sağlamıştır.

Batı Almanya'nın bu yıllarda ekonomik alanda Avrupa Ekonomik Topluluğun diğer ülkelerine nazaran daha güçlü duruma ulaşması diğer ülkeleri bir yanda imrendirirken diğer yandan da başta Fransa olmak üzere tedirgin etmeye başlamıştı. Fransa Cumhurbaşkanı George Pompidou Büyük Britanya'nın topluluğa

dahiliyetini, Almanya'ya karşı bir denge oluşturacağından teşvik etmiştir. Bunun yanında topluluğun, katılacak olan yeni ülkelerle dünya siyasetinde daha önemli bir konuma gelebilecektir düşüncesi de kesinlikle değerlendirmeye dâhil edilmesi gerekmektedir. Nihayetinde Büyük Britanya ile beraber bu genişleme sürecinde Danimarka ve İrlanda Avrupa Ekonomik Topluluğuna dâhil olmuştur.

Avrupa Ekonomik Topluluk'una üyelik başvurusunu 1971 yılında yenileyen Büyük Britanya Parlamentosu'nun Avam Kamarası'ndaki oylamada 356 kabul oyuna karşın 244 red oyu almıştır. Kabul oyu veren parlamenterlerin büyük çoğunluğu muhafazakâr ve liberal partilerden oluşmaktaydı, karşılarında ise İçi Partisi vekillerinden oluşan güçlü bir grup vardı. Fakat bu oylamadan çok kısa bir süre sonra Büyük Britanya'da hükümet değişecekti, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na dâhil olma oylamasında olumsuz oy kullanan İşçi Partisi bu sefer iktidara gelecekti ve bu olumsuz tavrını da aynı şekilde devam ettirecekti. 1974/1975 yıllarında Topluluk ile Büyük Britanya hükümeti arasında üyelik şartları ve krallık için imtiyazlar hakkında pazarlıklar başladı. Uzun pazarlıklar sonucunda Büyük Britanya Avrupa Topluluğu'ndan özellikle tarımsal ürünler hakkında bazı imtiyazlar elde etmeyi başaracaktır ve bu imtiyazları Avam Kamarası'ndaki oylamada 396 kabul oyu ile kabul edilecekti. Avam Kamarasındaki bu sonuçtan sonra Büyük Britanya'da ilk defa yapılan halk oylamasında seçmenin büyük bir çoğunluğu toplulukta kalmaktan yana tavır sergilenmiştir. (Varwick, 1996, s. 286)

Her ne kadarda yapılan halk oylamasından Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan yana bir sonuç çıkmış olsa bile Büyük Britanya'nın Topluluktan yana olan tereddüt ve tedirginliği takip eden yıllarda da devam etmiştir. Bu tutum Margaret Thatcher döneminde de aynı şekilde devam etmiştir ve özellikle Topluluk bütçesine olan katkı payının azaltılması yönünde Büyük Britanya tarafından talepler olmuş ve bu eksende görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu yıllarda da asıl istek ve amaç Commonwealth pazarının korunması ve genişletilmesi yönündeydi.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun bütçesini üye ülkelerin katkıları oluşturmaktaydı. Büyük Britanya ise en başından beri kendi katkı payının yüksek olduğunu iddia etmiş ve bu konuyu sürekli gündemde tutmayı başarmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu Birleşik Krallığın katkısının bir kısmını 1984 yılında iadesi yönünde karar almıştır. (Becker, 2014, s. 23) Margaret Thatcher hükümeti tarafından elde edilen bu başarıya ilaveten birde halen geçerliliğini koruyan "düzeltme mekanizması" na (Elçi, 2014, s. 7) göre dengesizlik durumunda Büyük Britanya'ya fazla olan miktar geri iade edilecektir. Margaret Thatcher hükümetinin elde etmiş olduğu bu başarıdan sonra adadaki Topluluk içerisindeki bütünleşme çabalarını arttırmıştır. 1980'li yılların başından itibaren topluluktan ayrılmak için aktif bir şekilde siyaset yapan İşçi Partisi bile elde edilen bu imtiyaz tavırlarının değişmesine sebep olmuştur.

Bunun yanında Ekonomik Topluluğu nezdindeki iç pazarın gerçekleştirilmesi Büyük Britanya için diğer önemli hedef olarak ortaya çıkmaktadır. Başbakan Margaret Thatcher yürütmüş olduğu aktif Avrupa politikası sebebiyle 1990 yılının sonunda parti içerisindeki muhalefet nedeniyle istifa etmek zorunda kalmıştır.(Brüggemeier, 2010, s. 334) Muhafazakârlar adına yeni hükümeti John Major kuracaktır ve Avrupa politikasında çok fazla değişiklik olmayacaktır. Avrupa Topluluğu'nda ise bu yıllarda büyük bir değişiklik söz konusu olacaktır; Hollanda'nın Maastricht şehrinde gerçekleştirilen zirveden sonra yapılan Antlaşma ile (Maastricht Antlaşması) ile Avrupa Topluluğu'nun adı Avrupa Birliği olarak değiştirilecektir. Yapılan Antlaşma ile Avrupa Toplulukları yeni boyutlar kazanmıştır. Hukuksal yapısında değişiklikler gerçekleştirilmiş, ekonomik ve siyaset anlayışı yeniden düzenlenmiştir. (Reçber, 2013, s. 35)

Büyük Britanya Hükümeti John Major liderliğinde Avrupa Birliği Antlaşması'nın oluşum sürecinde aktif olarak rol almıştır. Bu süreçte iç pazarın oluşumu ve şekillenmesi açısından çeşitli tekliflerde bulunarak Avrupa Birliği'nin şekillenmesinde önemli ve yapıcı bir rol üstlenmeye çabalamıştır.

Büyük Britanya bu süreçte diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak kesinlikle sıkı sıkıya birbirine bağlanmış bir devletler topluluğundan ziyade “gentilmen agreement” üzerine oturtulmuş bağlayıcı olmayan bir birliktelik arzulamaktaydı. (Volle, 1999, s. 466)

Margaret Thatcher Başbakanlığı döneminde Büyük Britanya ile Avrupa Ekonomik Topluluğu ilişkilerinin bozulmasının sebebi Fransız sosyalist Jack Delors’un Avrupa Topluluğu Komisyon Başkanı seçilmesi ile bu iki siyasetçinin aralarındaki *kimyasal uyumsuzluk* (Volle, 1991, s. 467) olarak gösterilmektedir. Jack Delors Komisyon Başkanı olduğu dönemde Avrupa’daki siyasi bütünleşme sürecini aktif bir şekilde destekleyecekti. Margaret Thatcher ise diğer Avrupa ülkelerinin de bu süreçte Jack Delors gibi hareket edeceklerini tahmin edememişti. Bu süreçte Avrupa Birliği siyasi bütünleşmenin ilerlediği bir dönem olduğu ve böylece İngilizlerin beklenti ve amaçlarının tamamen aksine olan bir gelişme olduğu içinde Jack Delors ve Margaret Thatcher arasındaki *kimyasal uyumsuzluk* gayet mantıklı bir sonuçtur.

John Major liderliğindeki Büyük Britanya Hükümeti Avrupa Birliği ile Parasal ve Siyasi Birlik konuları hakkında görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ortak para birimi konusunda Büyük Britanya Başbakanı John Major kendileri için istisnai düzenleme AB’ne kabul ettirebilmiştir. Bu istisnai duruma göre Büyük Britanya Parasal Birlik gerçekleştirildiğinde bu sürece dâhil olmayacaktır fakat uygun gördüğü zamanda dahil olma hakkını da kendisinde saklı tutabilecektir. Siyasi Birlik konusunda ise daha önceki reddedici duruşlarında herhangi bir değişiklik olmayacaktır. (Varwick, 1996, s. 287)

Avrupa Birliği ve Büyük Britanya arasında 1990’lı yıllarda (1996) ortaya çıkan önemli bir sorun BSE skandalı, yani deli dana hastalığı sorunu olacaktır. Büyük Britanya’daki büyük baş hayvanlarda ortaya çıkan hastalık Avrupa Birliği’ne Krallık’a bağlı ülkelerinden kırmızı et ihracatının yasaklanmasına sebep olmuştur. (Sturm, 2009, s. 217)

Avrupa Birliği’nin almış olduğu kırmızı et ihracat yasağı Büyük Britanya vatandaşlarının Birlik hakkındaki görüşlerini oldukça olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. Muhafazakâr partinin John Major liderliğindeki hükümeti bu olumsuz eğilime karşı tedbir alamadı ve 1997 yılındaki genel seçimlerini kaybetmelerine sebep oldu. Yapılan genel seçimlerde ezici bir üstünlükle birinci parti olan İşçi Partisi’nin Genel Başkanı Tony Blair yeni Hükümeti kurmakla görevlendirildi.

Tony Blair hem ulusal hem de uluslararası alanda beklenmedik bir şekilde 18 yıl süren muhafazakâr hükümetlerin hegemonyasına genel seçimlerde büyük fark atarak son vermiştir. İktidarı eline geçirmesi aynı zamanda da İşçi Partisi döneminde yapılacak olan yeniliklerin başında uygulanan siyasetin dürüstlük ve güvenilirlik eksenine oturtulma çabaları önemli bir değişiklik olarak karşımıza çıkacaktır. Bunun sonucu olarak yapılan kamuoyu yoklamalarında Tony Blair II. Dünya Savaşı’ndan sonra en çok sevilen ve güvenilen başbakan unvanına da ulaşacaktır. (Sturm, 1999, s. 275)

Avrupa Birliği açısından değerlendirdiğimizde Tony Blair döneminde yapılan en büyük değişikliklerden biri, Avrupa için yeni bir sosyal anayasa anlamına gelen *Avrupa Sosyal Şartı*’nın (De Schutter, 2010) imzalanarak kabul edilmesidir. Avrupa Sosyal Şartı daha önceki muhafazakâr hükümetler dönemlerinde sürüncemede bırakılarak kabul edilmemişti, Tony Blair liderliğinde İşçi Partisi’nin iktidara gelmesinden hemen sonra imzalanarak yürürlüğe konmuştur. Tony Blair’in bu hamlesi Büyük Britanya’nın Avrupa Birliğine yönelik siyasetin değişebileceği olarak yorumlansa bile pratikte İngilizlerin AB’ne karşı ya da AB’ne yönelik tutumlarında her hangi bir değişiklik olmayacağını daha sonra 2002 (Brüggemeier, 2010, s. 326) yılında yürürlüğe konulan ortak para birimine dahil olmamakla ispat etmişlerdir.

3. AVRUPA ANAYASASI VE LİZBON ANTLAŞMASI

Birleşik Krallığın Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini incelerken özellikle Avrupa Anayasası ve Lizbon Antlaşması sürecindeki tutumu incelenmelidir. Büyük Britanya'nın bu süreçteki tutumu daha sonraki yıllarda meydana gelen gelişmeleri analiz etmemizde yardımcı olacaktır. Bu yüzden Avrupa Anayasası ve Lizbon toplantısı sırasındaki tepkileri ifade etmek yararlı olacaktır.

Giderek genişleyen ve büyüyen Avrupa'nın yönetim mekanizmalarına daha iyi bir işleyiş kazandırmak için ve aynı zamanda da tıkanmaları giderebilmek için bir anayasa hazırlığına gidilmiştir. Bu hazırlıklara bir şekil verebilmek için 2001 yılının aralık ayında Laeken'de bir zirve gerçekleştirildi ve bu zirvede alınan kararlar Laeken Deklerasyonu (Akdemir, 2013, s. 51) olarak tarihe geçmiştir. Alınan bu kararlar ile Avrupa Birliği'nin yapısı daha saydam ve etkin bir hal alması ve Birlik vatandaşları için bir anayasa hazırlanması kararı da alınmış olundu.

Yapılacak olan bir anayasa aynı zamanda da Birliğin devletleşmesi anlamına gelecekti. Bu gelişme Büyük Britanya tarafından ta en başından beri tasvip edilmeyecek olan bir gelişme olduğundan böyle bir Anayasa'ya yaklaşımları da olumsuz olmuştur. Başbakan Tony Blair'in Polonya Parlamentosunda 06.10.2001 tarihinde yapmış olduğu konuşmada ulusal parlamentoların güçlendirilmesi gerekiyor yönündeki açıklaması Krallığın Avrupa Birliği'ne bakış açısına bariz bir örnektir. (Sturm, 2009, s. 219-220) Sırası gelmişken belirtilmesi gereken başka bir konu ise "yazılı anayasası" (Kaboğlu, 2010, s. 17) olmayan İngiltere'ye Avrupa Birliği tarafından dikte edilen bir anayasayı nasıl karşılayacağıdır. Mevcut iktidar tarafından eleştirilmeyen bu anayasa taslağı ülkedeki Birlik karşıtları tarafından kendi özgürlüklerine ve ulusal hegemonyalarına karşı bir saldırı olarak kabul edilmekteydi. (Sturm, 2009, s. 220)

Büyük Britanya Başbakanı Tony Blair ülkesinde Avrupa Birliği'ne karşı artan şüpheci yaklaşım ve Birlik'ten ayrılma yönündeki referandum taleplerine karşı koymaya çalışsa da ilerleyen dönemlerde referandum taleplerine karşı koyamayacak ve referandum gitme sözü vermek zorunda kalacaktı, fakat iktidardaki ömrü bu sözünü yerine getirmek için yeterli olmamıştır.

2015 yılındaki Avam Kamarası seçimlerine kadar Avrupa Birliği ve Büyük Britanya arasındaki ilişkiler daha önceki yıllarda da olduğu gibi git gellerle dolu yıllar olarak tarihe geçti. David Cameron 2015 yılında yapılan Avam Kamarası seçimlerinde parti içerisindeki muhaliflere seçimden sonra Avrupa Birliği hakkında referanduma gidileceğine dair söz vermişti ve bu sözünü de bir sonraki yıl yerine getirmeye karar verdi. Böylece 2016 yılının Haziran ayının 23'ünde Avrupa Birliği hakkında halk oylamasını gerçekleştirildi. Tarihi öneme sahip halk oylamasının sonucu sadece Büyük Britanya'da değil aynı zamanda da hem Avrupa Birliği'nde hem de diğer sanayileşmiş ülkelerde merakla beklenmekteydi.

Büyük Britanya'yı oluşturan İngiltere, Kuzey İrlanda, Galler ve İskoçya'da yapılan halk oylamasının sonucu Avrupa Birliği karşıtlarının hedefledikleri gibi sonuçlandı ve Brexit taraftarları kazanmış oldu. Başbakan David Cameron ne kadarda halk oylamasının hayata geçirilmesinde öncü olmuş olsa bile bu süreçte Birlikte kalmaktan yana tavır koymuştur. Muhafazakâr Parti içerisinde bir grup ise Birlik'ten ayrılmaktan yana aktif bir şekilde faaliyet göstermişlerdir.

4. HALK OYLAMASININ SONUCUNU ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Uzun yıllardan beri sürekli siyasi seçimler öncesinde özellikle muhafazakâr partilere mensup siyasetçiler tarafından gündeme getirilen Avrupa Birliği'nden ayrılma ile ilgili halk oylaması nihayetinde David Cameron döneminde gerçekleştirildi. Referandumun sonucunun Birlik'ten ayrılma taraftarlarının oylarının daha fazla olmasından dolayı Avrupa Birliği için tabii ki olumsuz bir sonuç oldu. Büyük Britanya vatandaşlarının Avrupa Birliği'ni bu kadar olumsuz bilmelerinin sebepleri acaba neler olabilir. Bir kaç madde halinde olası sebepleri sıralamaya çalışalım.

1- *Uluslarüstü kurumlar yerine hükümetlerarası işbirliği*: Winston Churchill ne kadar da Zürih Üniversitesi'ndeki konuşmasında "Birleşik Avrupa Devletleri"nden bahsetmiş olsa bile kesinlikle Kıta Avrupası'nda algılandığı gibi devletlerarası sıkı bir birliğin oluşmasını ve bu birliğinden ortak bir hükümetinin olmasını amaçlamamıştır.

2- *Avrupa ile iç içe girme yerine ulusal egemenlik*: Britanyalı gözüyle ulusal egemenlik her zaman Kıta Avrupası'ndaki sıkı sıkıya birleşmeye tercih edilmiştir. Britanya'nın menfaatleri her daim Avrupa'nın menfaatlerinden önce gelmiştir ve böyle olmaya da devam etmelidir.

3- *Siyasi entegrasyon yerine ekonomik birliktelik*: Diğer önemli bir nokta ise Büyük Britanya için her daim ekonomik çıkar siyasi entegrasyondan önce gelmiştir. Kıta Avrupası'nın belli ülkelerinden ise durum biraz daha farklı olmuştur. Özellikle Fransa ve Almanya'nın II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da oluşacak olan birlikteliğe yüklemiş oldukları misyon öncelikle barışın tesis edilmesi ve oluşacak olabilen savaşların önlenmesi yönündeydi. Daha sonraki yıllarda ise ekonomik gelişmelerde önem kazanmaya başlamıştır. İngiltere liderliğindeki Britanya ülkelerinde ise Avrupa'da oluşacak olan birlikteliği daha ziyade ekonomik menfât doğrultusunda değerlendirdikten sonra bu pazara dâhil olmak şeklindeydi.

4- *Populist güncel siyaset*: Diğer Avrupa Birliği ülkelerinde de olduğu Büyük Britanya'da da yapılan bütün siyasi seçimlerde özellikle Avrupa Birliği'ne karşı olan siyasi partiler Birliği bütün olumsuz gelişmelere günah keçisi olarak göstermeleri seçmenleri olumsuz etkilemiştir. Birlik taraftarı olan siyasi partiler ise genellikle gündem oluşturmada reaksiyoner durumda kaldıkları için ekonomik ve siyasi olumsuzluklarda sürekli Brüksel ve Brüksel'deki siyasetçiler suçlu olmuştur. Birlik ülkelerindeki siyasi seçimlerde ulusal konular ile Birliği ilgilendiren konular giriftlikten arınamadıkları içinde Birlik sürekli olumsuz bir Demokles kılıcı gibi seçmenin başından eksik olmamıştır.

5- *Commonwealth*: Başta İngiltere olmak üzere Birleşik Krallığı oluşturan diğer ülkelerde İngiliz Milletler Topluluğu'nu Avrupa Birliği'ne karşı her zaman bir alternatif olarak görmüşlerdir ve zaman zamanda tercih etmişleridir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyelik başvurusu yapılmadan önceki yıllarda İngiliz Milletler Topluluğu'nu kendileri için yeterli görmekteydiler. Avrupa'da altı devlet ile başlayan Birliğe doğru giden yolda bu devletlerin ekonomik büyümelerinden etkilenerek üyelik başvurusunda bulunan Büyük Britanya tabii ki 2008 yılındaki ekonomik krizden ve diğer ekonomik ve siyasi gelişmeler karşısında aciz duruma düşen Avrupa Birliği'ne alternatif olarak her zaman Commonwealth gibi farklı bir pazarın olması rahatlığını hissetmişlerdir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Büyük Britanya'da yapılan Avrupa Birliği hakkındaki son halk oylamasının sonucu Birlikten çıkma yönünde olmuş olsa bile bu sonuç Avrupa Birliği'nin tamamen dağılacağı anlamına gelmemektedir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Birleşik Krallığın Birlikten ayrılmasına vesile olan sebepler olduğu gibi, Büyük Britanya'nın Avrupa Birliği'nde kalması içinde bazı sebepler sıralanabilirdi.

Brexit'in sonuçlarını toparlayıp açıklamak isterken iki farklı cepheden değerlendirmek gerekmektedir. Bunlardan biri Büyük Britanya açısından ele alınması gereken, diğeri ise Avrupa Birliği açısından ele alınması gereken sonuçlardır.

Büyük Britanya'da yapılan halk oylamasının sonucu Avrupa Birliği'ne üye olarak kalmaktan yana çıkmış olsaydı, hem kendisi için hem de Birliğin yıllardır içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi olumsuzluklardan sıyrılması daha kolay olabilecekti. Ekonomik sonuçları şimdiden belli bir şekilde vuku bulacağına iddia etmek kesinlikle tahmin edilmesi zor bir durumdur, fakat Büyük Britanya'nın Birlikten ayrıldıktan sonra küçümsenmemesi gereken ekonomik ve siyasi sorunlar ile karşılaşacakları aşikârdır.

Avrupa Birliği 2008 yılında ABD merkezli başlayıp ta bütün dünyayı saran ekonomik krizden beri kendisini halen tam anlamıyla toparlamış değildir. Krizlerden Avrupa Birliği ile beraber daha güçlü ve kolay bir şekilde sıyrılmaya imkânına sahip olduğunu Yunanistan ve İspanya gibi ülkelerdeki krizlerden göstermelikte olsa birlik dayanışması içerisinde daha da kolay bir şekilde mücadele edilebilecekti.

Büyük Britanya'nın Avrupa Birliği ile olası ilişkilere gelince, Birlik üyesi durumdan üçüncü ülke durumuna düşmeleri ile beraber bu ilişkilerin yeniden tanımlanması gerekecektir. Bu süreç ise kısa değil tam aksine çok uzun bir süreç olacağı sinyallerini şimdiden vermektedir. Avrupa Birliği'nin Birlik'ten halk oylaması kararı ile ayrılmış olan eski bir üyesine karşı tutumunun olumlumu ya da olumsuz mu olacağını ise şu an için ifade etmek oldukça zor. Böyle bir gelişme ile daha önce karşılaşmamış olan AB bizlere ancak ilerleyen zamanda nasıl bir tutum sergileyebileceğine gösterecektir.

Büyük Britanya Avrupa Birliği üyesi olarak Birlik ile ilişkilerine direkt müdahale etme imkânına sahip iken, şimdi böyle bir imkândan yoksun olarak pazarlıklara başlamak zorunda kalacaktır. Büyük Britanya gibi ekonomik ve siyasi açıdan güçlü bir ülke karar verme mekanizmalarını Birlikten ayrılmakla beraber elinden çıkarmış olmuştur.

Birleşik Krallığın iç siyaseti açısından yine küçümsenmeyecek sonuçlar ile karşı karşıya kalacağı kesin gibi gözükmektedir. Daha önce Büyük Britanya'dan ayrılmak için halk oylamasına giden İskoçya Krallığının Birlikten ayrılmasıyla beraber yine aynı şekilde bir oylamaya gitme talepleri gelecektir. Çünkü İskoçya, Kuzey İrlanda ve Galler gibi ülkelerde Birlik üyesi olarak devam etme arzusu İngiltere'den daha fazla olarak karşımıza çıkmaktadır. Brexit ile beraber bu ülkelerin Birlikte kalma arzusu onlara belki de Büyük Britanya'dan ayrılma imkânı tanyacaktır. Bu durumda olası bir Birleşik Krallığın dağılma ihtimali bir Demokles kılıcı gibi beklenmektedir.

Avrupa Birliği açısından değerlendirecek olursak, Birlik içinde yine aynı şekilde olumsuz sonuçlar doğurabileceğini iddia edebiliriz. Öncelikle söylenmesi gereken şu dur ki, ne Avrupa Ekonomik Topluluğu ne Avrupa Topluluğu ne de Avrupa Birliği döneminde böyle bir tecrübe yaşanmamıştır. Daha önce üyelik başvurusunda bulunan ve akabinde üye olan hiçbir devlet Birlik'ten ayrılmamış ve öyle bir talepte dahi bulunmamıştır. Üyelikten ayrılma hakkı ise ancak 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile üye ülkelere tanınmıştır. Avrupa Birliğinin İşleyişine Dair Antlaşmanın 50. maddesine göre "*Her üye devlet, kendi anayasal kurallarına uygun olarak Birlik'ten çekilmeye karar verebilir*" (AB Genel Sekreterliği 2011, s. 19) Birlikten ayrılma prosedürü ise yine bu Antlaşmanın 50. maddesinde açıklanmıştır. Diğer kesin olan bir durum ise Büyük Britanya'nın Avrupa Topluluklarına üye olduğu yıllarda topluluklardan ekonomik olarak yararlandığıdır.

Brexit'in gerçekleşmesi krizlerin halen devam ettiği dönemde Avrupa Birliği'ni zayıflatıp güçsüzleştirdiği anlamına gelmektedir. Bu süreç aynı zamanda da Birlik içerisindeki ülkelerin dayanışma anlayışına darbe vurup ben merkezli yaklaşımını artırma imkânı doğurmuştur. Üye ülkeler bundan sonraki süreçte pazarlık konusu olabilecek bütün konularda artık Brüksel merkezli değil daha çok ülke menfaatleri açısından değerlendirme yapacaklardır. Bu durumda Birliğin entegrasyonuna darbe vuracağı kesindir. İlerlemesi güç olan ortak güvenlik ve dış politika gibi alanlarda bütün ülkeleri memnun edici ortak sonuçlara ulaşılması daha da güç olacaktır.

Avrupa Birliği'ne dışardan bakıldığında ise Büyük Britanya gibi siyasi ve ekonomik güce sahip olan bir ülkenin Birlik'ten ayrılması ile Avrupa Birliği'nin geleceği pek fazla olumlu gözükmemekle beraber inanılabilirliği de kaybetme ihtimali ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği'nden artık ne beklenebilir veya Avrupa Birliği dağılma sürecine mi girmiştir gibi sorular uluslararası alanda pek çok sorulan sorular arasına dâhil olmuştur.

Biz ne kadar da bir Avrupa Birliği'nden bahsediyor olsak ta bu kadar fazla sayıda ülkenin aynı çatı altında toplanmasının getirmiş olduğu zorlukların sonucunda bu süreci yaşıyoruz diyebiliriz. Birliğe üye ülke sayısı ne kadar ise o oranda farklı

yaklaşım tarzı, menfaat ve anlayıştan bahsedebiliriz. Avrupa Birliği'nin Birlik olmak yolunda halletmesi gereken en önemli konulardan biri bu kadar farklı ülkeyle beraber farklı beklenti ve menfaati, Ortak Dış Politika, Güvenlik, Sosyal Politika ve Ortak Pazar başlıkları altında bir araya getirebilmesidir. Şayet bu ve benzer alanlarda ortak bir payda bulunamaz ise Brexit olumsuz anlamda bir domino etkisi oluşturma potansiyeli olarak karşımıza çıkacağı kesindir.

KAYNAKÇA

- Akdemir E. (2013). Avrupa Bütünleşmesinin Tarihçesi. Belgin Akçay/İlke Göçmen (Edt.). Avrupa Birliği. Seçkin Yayınları. Ankara.
- Becker P. (2014). Das Finanz- und Haushaltssystem der Europäischen Union. Springer Verlag, Wiesbaden.
- Brückler R. (2016). Krisenentscheidungen in Sozialen Konstellationen. Springer Verlag. Wiesbaden.
- Brüggemeier F.J. (2010). Geschichte Grossbritanniens im 20. Jahrhundert. C. H. Beck. München.
- Brüggemeier F.J. (2014). Nachkriegspolitik des Vereinigten Königreichs. Deutschland und Europa. Zeitschrift für Gemeinschaftskunde Geschichte und Wirtschaft. Heft 68.
- Clemens G. (1999). Die Integration der mittel- und osteuropäischen Staaten in die Europäische Union. LIT Verlag. Hamburg.
- De Schutter O. (2010). (Edt.). Avrupa Birliği Sosyal Şartı. Avrupa Konseyi. Ankara.
- Glencross A. (2016). Why the UK Voted for Brexit. Palgrave Studies in European Union Politics. London.
- Güneş A. M. (2013). Avrupa Birliği Hukukuna Giriş, On İki Levha Yayın, İstanbul.
- Volle A. (1999). Der mühsame Weg Grossbritanniens nach Europa. Hans Kestandiek/Karl Rohe/Angelika Volle (Edt.). Grossbritannien: Geschichte, Politik. Wirtschaft Gesellschaft. Bonn.
- Macshane D. (2016). Brexit How Britain Left Europe. Tauris. 2016 Referendum Edition. London.
- Schulz-Forberg H. (2004). Idee Europa, EuroMission. Günther Verheugen (Edit.) LIT Verlag. Münster
- Kaboğlu İ. Ö. (2010). Anayasa Hukuku Dersleri. Legal Yayınları. İstanbul.
- Varwick J. (1996). Sicherheit und Integration in Europa: Zur Renaissance der Westeuropäischen Union. Springer Verlag. Wiesbaden.
- Reçber K. (2013). Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri. Dora Yayınları. Bursa
- Elçi O. (2014). Avrupa Birliği Bütçesi Düzeltme Mekanizmaları. T.C. Avrupa Birliği ve Dış İlişkileri Dairesi Başkanlığı. Ankara.
- Sturm R. (1991). Gross Britannien. Leske + Budrich. Opladen.
- Sturm R. (2009). Politik in Grossbritannien. Verlag für Sozialwissenschaften. Wiesbaden.
- Sturm R. (1999). New Labour? New Britain- Grossbritannien nach dem Wahlsieg Tony Blairs. Hans Kestandiek/Karl Rohe/Angelika Volle (Edt.). Grossbritannien: Geschichte, Politik. Wirtschaft, Gesellschaft. Bonn.
- Varwick J. (1996). Sicherheit und Integration in Europa: Zur Renaissance der Westeuropäischen Union. Springer Verlag. Wiesbaden.
- Woyke W. (1989). Europäische Gemeinschaft - Entwicklung und Stand - Ein Grundriss. Leske+Opladen. Opladen.
- Woyke W. (1984). Europäische Gemeinschaft — Europäisches Parlament — Europawahl. Springer Verlag. Wiesbaden.
- Schmale W. (2000). Geschichte Frankreichs. UTB Verlag. München.
- Wolfram K. (1996). Grossbritannien und die Europäische Wirtschaftsgemeinschaft 1955-1961. Akademie Verlag. Berlin.
- Tezcan E. (2005). Avrupa Birliği Hukuku. USAK Yayınları. Ankara 2005
- Maike K. (2012). Die Europäische Sicherheits- und Verteidigungspolitik im Mehrebenensystem. Springer Verlag. Heidelberg.